

Şanghay İşbirliği Teşkilat'ının Geleceği*

TASAM

ÖZET

Bu çalışmada Küresel Kutuplaşma Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Teşkilat'ının Geleceği ve Bu Durumun Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri üzerinde durulacaktır.

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Hedefleri ve Geleceği, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Toplantıları Süreci ve Türkiye - Şanghay İşbirliği Teşkilatı ilişkilerinin ne boyutta olduğu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şanghay İşbirliği Teşkilatı, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkiye

I. Giriş

Şanghay İşbirliği Teşkilatı (Shanghai Cooperation Organization – SCO) Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'dan oluşan altı üyeli Bölgesel İşbirliği Teşkilatı'dır. Teşkilat ilk başta beş üye ile ortaya çıkmış daha sonra Özbekistan'ın katılımı ile Şanghay Altılısı adını almıştır.(1) Teşkilat altı ülke devlet ve hükümet başkanlarının 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay'da imzaladıkları deklarasyonla resmen kurulmuştur.(2) 7 Haziran 2002'de St. Petersburg'da yapılan Zirvede Teşkilatın Şartı(3) kabul edilmiş, 29 Mayıs 2003'te ise Organların çalışma ilkeleri belirlenmiş(4) ve 23 Eylül 2003'te bütçesi onaylanmıştır

Teşkilatın yapısı incelendiğinde üye devletlerin tamamen eşit haklara sahip olduğu ve kararların uzlaşma alındığı görülmektedir. Teşkilatın en önemli amaçları arasında terörle mücadele, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve karşılıklı tehdit algılamalarının önlenmesi yer almaktadır.

Putin teşkilatın amacını; " İşbirliği yönetimi ile güvenlik aramak" olarak açıklamıştır.(5) Teşkilatın kurulması aşamasındaki amaca bakıldığında ise Afganistan'dan gelen tehdidin ortak bir yaklaşım ve anlayış ile önlenmesi yer almaktadır.

Teşkilatın, diğer uluslararası teşkilatlarla çok taraflı işbirliğini geliştirme ve sürdürme iradesine sahip olduğu ve bu konuda girişimlerini sürdürdüğü bilinmektedir. Ayrıca, Birleşmiş

Milletler daimi üyeleri ile karşılıklı ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

2. Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Hedefleri ve Geleceği

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın oluşumunun temel nedeni; özellikle terörizm ve dış tehdit nedeniyle bölge istikrarının bozulma olasılığı ve küreselleşme süreci yaşayan dünyanın ekonomik sorunlarıdır. Bu çerçevede Şanghay İşbirliği Teşkilatı, devletlerin güven sağlayıcı unsurlarını geliştirerek, ortak güvenlik ve işbirliği alanındaki sorunları birlikte çözmeyi hedeflemektedir.

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın kurulması, 6 üye ülkenin ve sonraki aşamada da Teşkilatı'nın temel ilke ve sorumluluklarına uymayı kabul edecek yeni üyelerin katılımıyla bölgesel işbirliğinde yeni bir sistemin oluşturulmasına olanak verebilecektir.

Teşkilatın temel ilke ve amaçları; Üyeler arası karşılıklı güveni, dostluğu ve iyi komşuluğu sağlamlaştırmak; Barışı korumayı ve desteklemeyi amaçlayan çok boyutlu işbirliğini geliştirmek; Bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak; Demokratik, adil ve kalıcı bir siyasal ve ekonomik ilkeleri benimseyerek uluslararası bir düzenin kurulmasına destek sağlamak; Terörizm, ayrımcılık ve aşırıcılığın tüm biçimlerine karşı koymak; Uyuşturucu, silah kaçakçılığı, yasadışı göç ve diğer suçlarla ortaklaşa mücadele etmek; Siyaset, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk,

çevre, kültür, bilim - teknik, eğitim, enerji, ulaşım, kredi ve finans ve diğer ortak çıkar alanlarında etkili bölgesel işbirliğini teşvik etmek; Halkların refah ve yaşam seviyesinin sürekli yükselmesini amaçlayarak eşit ortaklık ilkesine dayanan ortak faaliyetler ile bölgede çok yönlü ve dengeli ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişmeye katkıda bulunmak; Dünya ekonomisi ile bütünleşme için sürekli işbirliği imkanlarını koordine etmek; Üye devletlerin uluslararası sorumluluklarını ve ulusal yasaları çerçevesinde yer alan temel hak ve özgürlükleri garanti altına alacak süreçleri yerine getirmesine yardımcı olmak; Diğer ülke ve uluslararası kuruluşlarla ilişkiler kurmak ve geliştirmek; Uluslararası sorunların barışçıl yollarla çözülmesi konusunda işbirliği yapmak; 21'inci yüzyılın sorunlarına çözüm yolları aramak ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesine katkıda bulunmaktır.

3. Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın Toplantıları Süreci

Teşkilatın organları; Devlet Başkanları Kurulu, Hükümet Başkanları Kurulu, Dışişleri Bakanları Kurulu, Başkan ve / veya Kurum Başkanları Toplantısı, Ulusal Koordinatörler Kurulu, Sekreterlik ve Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu'dur. (6)

Teşkilatı'nın kurulması, bölge devletleri arasındaki ilişkileri yeni bir düzeye çıkarmakta ve aynı zamanda bölge ve dünyada güven ve istikrara

katkıda bulunmaktadır. Teşkilat çerçevesinde; Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer üye ülkeler arasındaki sınır sorunlarının çözümü, terörizm ile mücadele antlaşması imzalanması, Bişkek'te anti-terör merkezinin kurulması, 2004 yılında Pekin'de Sekreterliğin ve Bölgesel Anti-terör Müdahale Grubu Yürütme Komitesinin faaliyete geçmesi önemli gelişmelerdir. Ayrıca, 2 Aralık 2004'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Teşkilata gözlemci statüsünün verilmesi önemli bir göstergedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelerin; toprak büyüklüğü ve ekonomik gelişmelerinin seviyesine bakmaksızın; üyelerin eşitliği, uzlaşmaya dayanan karar alma mekanizması, karşılıklı çıkarların göz önünde bulundurulması, din, gelenek ve kültürel zenginliklere saygı gösterilmesi yaklaşımı ön plana çıkmaktadır.

23 Eylül 2003 tarihinde Pekin'de yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nın ana gündem maddesi ekonomik ve siyasi girişimlerin eşgüdümü olmuştur. Toplantı sırasında 2004 yılının bütçesi 3 milyon ABD doları olarak belirlenmiş, ticari ve ekonomik işbirliği ve yatırım ortamının iyileşmesi gibi konular ele alınmış, 2020'ye kadar uzanan uzun vadeli program çerçevesinde ulaşım, iletişim, tarım ve çevre sektörlerinde işbirliğine gidilmesi kararlaştırılmış ve buna ilişkin somut projeler benimsenmiştir. Toplantı sırasında Çin Halk Cumhuriyeti ve Kırgızistan arasındaki İrkeştam-Torugart yolundaki denetim noktalarına ilişkin alt yapının geliştirilmesi gündeme getirilmiş, ayrıca, Kırgızistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kırgızistan'a İrkeştam-Oş yolunun onarımı için 30 milyon Yuan verilmesi kararlaştırılmıştır.

Eylül 2004- St. Petersburg Zirvesi'nde ise Devlet ve Hükümet Başkanları Petersburg Yasası'nı imzalamışlardır. İmzalanan bu Yasa, BM'nin amaç ve ilkelerine uygun biçimde yapılan bölgesel Antlaşmadır (Regional Arrangements). Bu Yasa ile Şanghay İşbirliği Teşkilatı, bölgesel bir uluslararası kuruluş statüsünü kazanmıştır. 24 Eylül 2004 tarihinde Bişkek'te gerçekleştirilen 2'nci Şanghay İşbirliği Teşkilatı Devlet ve Hükümet Başkanları Toplantısı'nda Çin Halk Cumhuriyeti, diğer Teşkilatı üyelerine "Şanghay Altılısı" çerçevesinde "ser-

best ticaret alanı" oluşturulmasını önermiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Ven Tszyabao tarafından sunulan bu öneriyi Özbekistan ve Kazakistan olumlu karşılamıştır. Ancak, Rusya Federasyonu Başbakanı Fradkov, bu konuda acele edilmemesi gerektiğini vurgulayarak önce pilot sorunların (örneğin, vergi yasalarının) üzerinde durulması gerektiğini vurgulamıştır. Bazı Rusya Federasyonu kaynakları, bu durumun Rusya Federasyonu tarafından; Çin Halk Cumhuriyeti'nin Pazar payının artırılması için öncülük kazanma girişimi olarak algılandığını belirtmiştir..

1 Haziran 2004 Taşkent'te ekonomi ve ticaret bakanları toplanmıştır. Bu toplantılarda "Merkezi Asya Ortak Pazarının" oluşturulması konusu ele alınmıştır. Ortak Pazar oluşturulmasının bölgede yatırım, mal, hizmet ve işgücü pazarının gelişmesine katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Bakanlar bu toplantıda, Şanghay İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkeleri ve bu ülkelerdeki iş çevrelerinde bir forumun, bölgesel işbirliği geliştirme fonunun ve bölgesel ekonomik işbirliği web sitesinin oluşturulmasını kararlaştırmışlardır.

17 Haziran 2004 tarihinde yapılan Taşkent Zirvesi'nde Şanghay İşbirliği Teşkilatı Devlet ve Hükümet Başkanları; terörizme karşı sadece cevap vermekle yetinmeyip önleyici nitelikte de girişimler yapılması gerektiğini vurgulamışlardır.(7) Taşkent Zirve Bildirisi'nde liderler, terörizm ve aşırıcılığın boy gösterdiği bu dönemde Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın güvenlik alanında işbirliği geliştirmesinin önemine değinmişlerdir. Bu toplantıda ayrıca güvenlik güçlerinin de katıldığı ortak tatbikatların yapılması kararlaştırılmıştır.

Toplantı sonucunda alınan kararlar arasında, Moğolistan'a Şanghay İşbirliği Teşkilatı gözlemci statüsünün verilmesi de benimsenmiştir. Bunun dışında, uluslararası bir kuruluş olarak Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın imtiyaz ve bağımsızlık antlaşması, uyuşturucu kaçakçılığı ve bağımlılık maddeleri ile mücadele antlaşması ve Taşkent'te Yürütme Komisyonu açılan Bölgesel Anti-Terör Mücadele Grubu çerçevesinde gizli bilgilerin korunması ile ilgili sözleşme de imzalanmıştır.

Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın üyesi Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın Başbakanları Pekin'de 2004 yılı Haziran ayından sonra değişik dönemlerde toplantılar yapmışlardır. Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Wen Jiabao, Rusya Federasyonu Başbakanı Mihail Kasyanov, Kazakistan Başbakanı Daniyel Ahmedov, Kırgızistan Başbakanı Nikolay Tanaev, Tacikistan Başbakanı Akil Akilov ve Özbekistan Başbakanı Utkur Sultanov'un katıldığı toplantılarda ağırlıklı olarak, Teşkilatın çalışma mekanizması ve bölgesel ekonomik işbirliği konuları ele alınmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, görüşmelerde, daha önce Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te kurulması planlanan Terörle Mücadele Merkezi'nin, 1 Ocak 2005'den itibaren Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te kurulması konusunda anlaşmaya varıldığını bildirmişlerdir. Görüşmelerde ayrıca ekonomik işbirliğinin artırılması benimsenmiş ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın yıllık bütçesinin müzakere edildiği kaydedilmiştir. Başbakanlar, toplantıda; çok yönlü ekonomik ve ticari işbirliği oluşturulması, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın 2004 bütçesinin onaylanması, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın daimi personelinin maaş ve ödenekleriyle ilgili düzenlemelerin hayata geçirilmesi, terörle mücadele için yerel kurumların ve personelin hazırlanması ve istihdamı, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın daimi organlarının çalışmaya başlamasını kararlaştırmışlardır. Yapılan bu toplantılarda alınan kararlara ilişkin ortak bildiri niteliğinde olmak üzere 6 belge imzalanmıştır..

Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı, toplantılarda, Bölgesel Ekonomik İşbirliği'nin geliştirilmesi ile ilgili üç öneri sunmuştur. Bu öneriler; Ticaret ve yatırımın sorunsuz dolaşımı için hizmet sektörü, karantina, standartlar ve taşımacılıktaki tarife dışı engellerin azaltılması ve kaldırılması; Ekonomik ve teknolojik işbirliği projelerinin uygulanması için ulaşım, enerji, telekomünikasyon, tarım, ev aletleri, hafif sanayii ve tekstil sektörüne öncelik verilmesi; Bölgesel ekonomik işbirliği için uzun vadeli hedeflerin saptanması ve "Şanghay İşbirliği Teşkilatı Serbest Ticaret Bölgesi'nin" kurulmasıdır.

Ayrıca, Taşkent'te yapılan Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde yayınlanan "Taşkent Deklarasyonu" ile her alanda tam işbirliği yolunda yeni bir aşamaya girildiği görülmektedir. Liderlerin görüşmelerinin ardından elektronik ticaret, gümrük, kalite kontrol, yatırıma teşvik ve ulaştırma konularında beş komite oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, bir anti-terör birimi kurulması benimsenirken "Şanghay Kalkınma Fonu" ve "Şanghay İş Kurulu" oluşturulması da kabul edilmiştir.

5 Temmuz 2005'de gerçekleştirilen Astana Zirvesi'nde; ABD'nin Şanghay İşbirliği Teşkilat (ŞİT) topraklarındaki (Orta Asya Ülkelerinden Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) askeri üsleri boşaltması kararlaştırılmıştır. 11 Eylül 2001 eyleminden sonra ABD'nin terörizme karşı başlattığı mücadeleye destek veren Teşkilat üyeleri bu desteklerini çekmişlerdir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu baskısından kurtulmak ve terörizme karşı ABD'nin desteğini almak isteyen Teşkilat üyesi, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan 5 Temmuz 2005 Astana Zirvesi'nden sonra söylem değiştirmişlerdir.

Zirvede en belirgin bir şekilde ABD üslerinin bulunduğu bu üç Orta Asya ülkesinin toprakları "ŞANHAY İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI TOPRAKLARI" olarak nitelendirilmiştir.(8) Zirvede bu şekilde bir ifadenin kullanılması Teşkilat içinde bütünleşmenin derinleştiğini ve birlik oluşturma bilincinin gittikçe yaygınlaştığını göstermektedir. Şanghay İşbirliği Teşkilatı Toprakları ifadesi ; Teşkilat üyesi ülkelerin topraklarının ABD'nin askeri güçlerine bölgede etkisizleştirilmesine yönelik kullanıldığı değerlendirilmektedir. Zirvede ayrıca; İran, Pakistan ve Hindistan'ın gözlemci üye olarak Teşkilata üye olması benimsenmiştir. Bu karar ile Teşkilat Özbekistan'ın üyeliğinden sonra ikinci defa genişleme yönünde önemli bir girişim başlatmıştır. Teşkilata gözlemci olarak kabul edilen Pakistan ve Hindistan nükleer askeri güce sahiptir. İran ise nükleer program konusunda önemli bir aşamada olduğu bir süreçte gözlemci statüsünü kazanmıştır.

İran'ı destekleyen Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun;

ABD'nin baskısı ile karşı karşıya gelen bu ülkeye Teşkilatta gözlemci statüsü verilmesi, aynı zamanda ABD'nin Büyük Orta Doğu projesine karşı tavrının da önemli bir göstergesidir. (9)

4. Türkiye - Şanghay İşbirliği Teşkilatı

Soğuk Savaş sonrasında Orta Avrupa'dan Asya içlerine kadar olan alanda 20 civarında bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Balkanlar, Karadeniz, Kafkaslar, Orta doğu ve Orta Asya'da meydana gelen bu gelişmeler, Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkiye'yi etkilemiştir.

Türkiye; 1990'lı yıllardan sonra Kafkaslar ve Orta Asya'da politikalarını, "mümkün olduğu kadar tüm bölge ülkelerini / güçlerini içinde barındıracak platformlara taşımak" şeklinde belirlemiştir. Bu politikanın bir gereği olarak Türkiye; Afganistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, İran, Pakistan ve Azerbaycan'ın oluşturduğu "Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT / ECO)" ve 11 ülkeyi bünyesinde barındıran "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİT)" nın kurulmasına öncülük etmiştir. Ayrıca, NATO İttifakı'nın üyesi olarak 1994 yılında "Barış için Ortaklık (BİO)" projesini desteklemiş, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerinin proje kapsamına alınmasında olumlu katkılar sağlamıştır.

Türkiye, Kafkasya'da; Gürcistan ve Azerbaycan ile çok iyi ilişkiler geliştirmiştir. Rusya Federasyonu ise, Kafkasya'da İran ve Ermenistan ile mevcut ilişkilerini geliştirme iradesini göstermektedir. Türkiye, Orta Asya petrol ve doğal gazı ile Hazar petrollerinin dünyaya açılımında; "Baku - Tiflis - Ceyhan Boru Hattı", "Türkmenistan - İran - Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı" ve "Mavi Akım" projeleri ile önemli roller üstlenmiş ve stratejik kaynakların dünya pazarlarına ulaştırılmasına ilişkin önemli açılımları gerçekleştirmiştir. Ayrıca Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın kurucu ve aktör ülkesi Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kafkaslar yolu ile Avrupa'ya bağlanma stratejisine olumlu açılımlar sağlamayı bu kapsamda destekleyebilecek ve Kafkaslar üzerinden bu ülkenin dünyaya açılabilmesini esas alan politikasına bu yaklaşım çerçevesinde güncelleştirebilecektir.

Soğuk Savaş sonrası Avrasya'da doğal kaynakların yoğunluğu Avrasya'ya Batılı devletlerin ilgisini daha da artırmıştır. Avrasya ülkelerinde istenilen düzeyde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanamamış olması bu ülkelerde, uyuşturucu trafiği ve silah kaçakçılığının artmasına ve ayrılıkçı hareketlerin yoğunlaşmasına yol açmıştır. Ayrıca, Hindistan ile Pakistan arasında başlayan nükleer yarış; bölgedeki istikrarsızlığı artıran diğer bir neden olmakta ve önemini sürekli korumaktadır. Rusya Federasyonu, Avrasya'da "Büyük Rusya'yı" yeniden yaratabilmek ve onu yaşatabilmek beklentisi içerisinde bulunmaktadır.

ABD'nin Avrasya'daki tarihsel ve stratejik hedefi; Avrasya'nın tek bir siyasi - askeri güç ve oluşumun etki sahasına ve/veya egemenliği altına girmesine engel olmak ve bölgede "Müdahale Edebilme Yeteneğini" korumaktır.

Bu gerekçeden dolayı ABD, Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın kurumsallaşmasından oldukça olumsuz etkilenmiştir. Burada; ABD'nin ortaya koyduğu politika; Avrasya'da "SİYASİ / ASKERİ GÜÇ OLUŞUMU" ile "ETKİ SAHASI / İLĞİ ALANI" ve / veya "ÇIKAR COĞRAFYASI" yaratılmasına imkan vermemektir.

Çin Halk Cumhuriyeti öncelikle bölgesinde sınır güvenliğini sağlamayı ve geliştirmeyi esas almaktadır. Bunu sağladıktan sonra ekonomik gelişimini tamamlamayı ve askeri gücünü de geliştirdikten sonra küresel güç olmak istemektedir.

Rusya Federasyonu'nun Orta Asya'da uyguladığı politikaların başarısızlığı değerlendirildiğinde bu ülkenin Çin Halk Cumhuriyeti ile yakınlaşması ve bu yakınlaşma arzusunun gündemde tutması beklenmektedir. Rusya Federasyonu'nun bu yaklaşımı, ABD ve AB ülkeleri tarafından diğer ülkelerle dengelenmeye çalışılacağına ilişkin izlenim yaratmakta ve gelecekte de bu yönde irade ortaya çıkabileceğine ilişkin karine oluşturmaktadır.

Türkiye'nin her iki ülke ile de ilişkilerini geliştirmesi gerekmektedir. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerin geliştirilmesi Türkiye'nin; Avrasya politikası açısından değerlendirildiğinde "bölgede etkin olma", "bu etkinliği kararlı bir

şekilde sürdürülebilir", "bölge güçlerini içine alabilecek oluşumlara girebilmek", "bu güçler içinde aktif rol üstlenebilmek" "bölgesel güç olabilme" ve "var olan bölgesel güç olabilme potansiyelini geliştirebilmek" açısından bakıldığında çok önem taşımaktadır.

Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında son dönemde yoğunlaşan diplomasi, iki ülkenin rekabet değil işbirliği zeminine doğru kayması gibi doğal bir süreçte sembolik bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.(10)

Türkiye uzun yıllar ihmal ederek bir politika geliştiremediği Kafkaslarda etkili olmak istemektedir. Bu doğrultuda da Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile işbirliğine gidilmesi önemli kazanımlar sağlayabilecektir. Bilindiği gibi Türkiye, ISAF komutasında Afganistan'da bir etkiye sahiptir. Orta Doğu ve Orta Asya'da başka etkinlik alanları yaratmalıdır. Bu noktada Türkiye Kafkaslara ulaşmada "Rusya Federasyonu" köprüsünü kullanmak istemekte; Rusya ise ekonomik sıkıntılarını aşmak için Türkiye ile işbirliğine gitme imkanını aramaktadır.

Petrol boru hatlarının güvenliğinin sağlanması, bölgesel güvenliğin tesis edilmesi gibi Rusya Federasyonu için hayati konuların gündemde olması Putin'i Türkiye'ye yaklaştırmıştır.

Rusya Federasyonu'nun Türkiye'yi Şanghay İşbirliği Teşkilatı içerisine dahil ederek genişleme girişiminin asıl amacına bakıldığında ise ABD'nin Brezvezinski önderliğinde hazırladığı planla Rusya Federasyonu'nu sıkıştırıp yeniden büyümesini önleme isteği ortaya çıkmaktadır.

Rusya Federasyonu, bu çevreleme politikasına dayanan plana karşı anti tez üretme girişimindedir. ABD, Rusya Federasyonu'nu bölgesel sorunlarda ve ekonomik hareketlerde etkisiz hale getirmek isterken, Rusya Federasyonu eski Dış İstihbarat Bakanı(11) Primakov'un planı ile cevap vermek istemektedir. Bu plana göre dikey hat Rusya Federasyonu - İran - Hindistan'dan geçerken, yatay hat Güney Kore, Çin Halk Cumhuriyeti, Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nu kapsamaktadır.(12) Rusya Federasyonu, SSCB'nin çöküşünün ardından aktif açılımı sağlamak ve uygulamaya geçebilmek için yeni koridorlar yaratma arayışına girmiştir. Bu arayış içinde de Türkiye, Avrupa ile Asya

arasındaki stratejik konumu nedeni ile Rusya Federasyonu için sonsuz önem taşıyan jeopolitik aktör ülkedir. Rusya Federasyonu açısından durum böyle iken Türkiye açısından durum biraz daha farklılık göstermektedir. Rusya Federasyonu ile olan yakınlaşmada NATO ile olan var olan dengeler göz ardı edilmemelidir. Batı ile olan ilişkilere ve özellikle Avrupa Birliği ile olan tam üyelik müzakere sürecine zarar verilmemesi gerekmektedir. Bu dengeler bütünü içinde dikkatli politikalar belirlemek ve ulusal çıkarlara uygun hareket etmek gerekmektedir.

Türkiye bağlamında gelişmeleri değerlendirirken Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin beklentilerini diğer ülkelerden ayırmak gerekir. Bu iki ülke Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın kararlarında belirleyici rolü oluşturmaktadır. Bu iki ülke BM Güvenlik Konseyi daimi üyesidir. 1968'de imzalanan ve 1970'de yürürlüğe giren "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi" gereğince "Nükleer Silahlara Sahip Olan Ülkeler" olarak statüleri belirlenen ülkelerdir. Bu iki ülkenin istekleri; Teşkilatın her ne kadar eşitliğe dayandığını ve uzlaşma ile kararların alındığı belirtilmiş olsa bile Teşkilatı yönlendirme açısından ön planda yer aldıkları görülmektedir.

Rusya Federasyonu'nun temel isteği ekonomik merkezlerde nüfuz ve etki alanı oluşturmak, kaybettiği gücü ve prestiji yeniden yaratabilmek ve mevcut güç dengesinde kendine daha iyi bir yer ve statü tesis etmektir. Ayrıca Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgede çeşitli yerlerde kalan Rus azınlığın haklarını korumak da Rusya Federasyonu için öncelikli gereksinim teşkil etmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti için temel sorun Doğu Türkistan bölgesidir. Ayrıca Afganistan'daki hareketliliğin Doğu Türkistan'da yeni gelişmeler yaratması ve uyandırması tehlikesi nedeniyle Çin Halk Cumhuriyeti için Afganistan da önem taşımaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti günümüz güç dengesinden de açık bir şekilde rahatsızlık duymaktadır. Tayvan'ın herhangi bir sisteme dahil olmaması gerektiğini bildirerek ABD'yi uyarması da bunun bir göstergesidir. (13)

Orta Asya'da SSCB'nin dağılma-

sından sonra ortaya çıkan devletler için temel sorun sürdürülebilir uluslararası güvenliğin tesisidir. Güvenliğin devamlılığının sağlanması ve ellerindeki yüksek enerji potansiyelinin güvenli yollarla ulaştırılması önem taşımaktadır.

Bu nedenle, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile bölgesel güvenliği sağlanması, Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti için önemli bir beklentidir. Ayrıca, bu ülkeler, sağlanabilecek bu güvenlik ortamından yararlanarak ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirebilecek ve refah düzeylerini arttırabileceklerdir.

Türkiye, jeopolitik konumu itibari ile bir taraftan Kafkaslar yolu ile Hazar Denizi'ne ve Orta Asya'ya, diğer yandan Balkanlar üzerinden Adriyatik Denizi'ne erişebilecek bir coğrafya üzerinde bulunmakta, . diğer taraftan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinden Körfez Bölgesi'ne de açılabilir.

Jeopolitik bakımdan ortaya çıkan bu avantaja bölgedeki hem sayısal, hem nitelikli insan gücü kaynakları, ekonomik ve askeri güç bakımından üstünlüğü de eklenirse kendiliğinden bölgesel bir güç konumuna gelebileceği tartışmasızdır. Günümüzde AB için Almanya nasıl önemli bir statüye sahip Türkiye de içinde yer aldığı uluslararası güç oluşumlarında bu statüyü kazanabilmelidir.

Ekonomik bakımdan Türkiye'nin; AB Gümrük Birliği, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, İslam Konferansı Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSE-DAK) üyelikleri ile bölgesel güç olma rolünü destekleyebilecek ve takviye edebilecek önemli açılımlardır.

21'inci yüzyılın başından itibaren "AB ile NAFTA"yı, "NAFTA ile APEC"i birbirine bağlama yönündeki girişimler hız kazanmıştır. Bu girişimlerde zincirin eksik halkası olarak görülen Asya - Pasifik ile Avrasya arasındaki geniş mekandaki boşluğu doldurmaya katkı sağlayacak ülkelelerin başında Türkiye gelmektedir. Bu amaçla, APEC ve NAFTA ile de ticari yatırım bağlantılarının kurumsal bir işbirliği çerçevesinde geliştirilmesi yararlı olabilecektir.. Türkiye, ilk aşamada ASEM (Asia-Europe Summit Meeting), APEC ve NAFTA içinde

"gözlemci ülke" statüsünü elde etmek için girişimde bulunmalıdır.

21'inci yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti'nden başlayıp Orta Asya ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanacak modern yeni bir İpek Yolu yaratılması önerisi gündemdedir. Dünya piyasalarına Kafkasya ve Orta Asya petrol/doğal gaz kaynaklarının boru hatlarıyla taşınmasının yanı sıra Çin Halk Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği ile ticaretinin önemli bir kısmının bu canlandırılacak yol üzerinden gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı bölgesinde alternatif bir ekonomik güç şeklinde görülmemelidir. Türkiye'nin bölgedeki geniş ekonomik potansiyeli harekete geçirilebilmesi için gereken durumlarda Batılı ülkeleri de içerecek bir şekilde düzenlemelerde bulunmalı ve öncül rol üstlenmelidir.

APEC sayesinde ABD ve Japonya; Asya - Pasifik'te önemli bir ekonomik potansiyel yaratmayı hedeflemişlerdir. Avrupa Birliği ülkeleri de Asyalı ekonomiler ile işbirliğini geliştirmek ve rekabette geri kalmamak için Nisan 1996'da Bangkok'ta ASEM (Asia-Europe Summit Meeting/Asya - Avrupa Ekonomik) Zirve sürecini başlatmışlardır. Türkiye, Gümrük Birliği'nin sağlayabileceği avantajları da kullanarak bu sürece kesinlikle katılmalı ve bu sistem içinde yer almalıdır. Aynı şekilde bölge ekonomileri ile yeni kanallar açmak için APEC ve ASEAN içinde misafir ya da gözlemci ülke olarak yer almak için de ısrarlı girişimlerde bulunmalıdır. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT / ECO) 'nın; Avrupa Birliği, ASEAN ve APEC ile bağlantılı bir uluslararası ekonomik kuruluş statüsüne sokulması gerekmektedir.

Türkiye'nin; Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nı, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu ile özel işbirliği imkanları yaratabilmesi için yeniden strateji belirlemesi konusunda özendirilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, EİT / ECO'yu bu stratejilere uygun düzenlemeler gerçekleştirilmesi yönünde yönlendirmesi ve cesaretlendirmesi düşünülmelidir. Bu girişimlerde, "karşılıklı ekonomik yarar" prensibini ön plana çıkartılmalıdır. Türkiye, İran ile ilişkilerini sürekli işbirliğine dönüştürmelidir.

Rusya Federasyonu'nun İran ile ilişkileri düzeyde devam eden ilişkileri de dikkate alındığında; İran ile işbirliğinin sürdürülmesi yönündeki ilişkiler Rusya Federasyonu ile olan işbirliğine de katkı sağlayabilecektir. Bu gelişme aynı zamanda Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile işbirliğinin artırılmasına da imkan verebilecektir.

Türkiye, aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Başkanlığını yürüttüğü İKT / İSEDAK ile Şanghay İşbirliği Teşkilatı arasında ticaret ve yatırım bağlantılarının geliştirilmesi ve genişletilmesine katkı sağlayabilecektir. Bu şekilde uluslararası bölgesel ve fonksiyonel alt sistemler arasında işbirliğinin geliştirilmesine destek verebilecek ve bu yaklaşımı ile işbirliğinin bir sisteme dönüştürmenin yollarını açabilecektir. Türkiye, Şanghay İşbirliği Teşkilatı ile yaratılan "serbest ticaret alanını " çok iyi değerlendirmeli ve çıkabilecek seçenekleri çok daha kapsamlı kıymetlendirmelidir.

5. Sonuç

a. Türkiye, 21'inci yüzyılda; daha önce ikili diplomatik girişimlerle elde edemediği fırsatları, çok taraflı diplomasiyi akıllıca ve kurallarına uygun şekilde kullanarak elde etmelidir. Çok taraflı ilişkileri düzleminde ortaya çıkabilecek imkanları değerlendirmeli ve bu yöndeki girişimleri hedefleri arasına almalıdır. Türkiye, UNCTAD, UNDP, WTO, IMF ve Dünya Bankası gibi BM kuruluşlarının yanı sıra sanayileşmiş zengin ülkeler kulübü olarak bilinen OECD'den klasik temsilin ötesinde; bu kuruluşların deneyim ve bilgi havuzlarından etkin ve verimli bir şekilde yararlanmalı ve bu yönde girişimlerini sürdürmelidir. Dış Politik karar alıcıları; önemli kararları alırken kendi alanlarında uzmanlaşmış bu kuruluşların bilgi ve deneyim birikimlerinden yararlanmalı, bu şekilde yakın işbirliği imkanları sağlanmalıdır.

b. Türkiye'nin uluslararası yükümlülük doğurabilecek tüm düzenlemeleri tesis ederken ve bu düzenlemelere uluslararası düzlemde bağlanırken bu kuruluşlar ile bunların bünyesindeki ihtisas kuruluşlarında konular müzakere etmeli ve olgunlaştırılmalıdır. Uluslararası yükümlülüklerimize itiraz etmek, karşı çıkmak, ya

da kaçırılan fırsatlara hayıflanmak yerine, ülkemizi yakından ilgilendiren ya da gelecekte ilgilendirmesi muhtemel konular sürekliliği olan kadrolarca izlenilmeli, katılım sağlanmalı, ulusal görüşlerimiz oluşturulmalı ve ısrarla savunulmalıdır.

c. Türkiye'nin üyesi olmadığı APEC, ASEAN, ASEM, NAFTA, MERCOSUR, OAS, ARF(14) ve Şanghay İşbirliği Teşkilatı gibi bölgesel kuruluşlarda gözlemci ya da misafir ülke statüsünde temsil edilmesi sağlanmalı ve bu yönde siyasi irade oluşturulmalıdır. Özellikle Şanghay İşbirliği Teşkilatı bölgesindeki gelişmeleri yakından izlemeli ve bu bölgede pazar açılımına ilişkin girişimlerini yoğunlaştırmalıdır.

d. Türkiye bu girişimler için Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nı, "etkili forum" olarak kullanabilmelidir. Dış ekonomik ilişkilerimizi yürütecek kadroların yetiştirilmesinde; Şanghay İşbirliği Teşkilatı konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürütülmeli ve bu kuruluşta gerekirse eğitim / staj imkanları yaratılmalıdır. Bu şekilde Teşkilat ile daha verimli ve sürekli işbirliği imkanları sağlanabilecek ve yaratılan işbirliği geliştirilebilecektir.

e. Şanghay İşbirliği Teşkilatı , kurumsallaşma sürecini gittikçe hızlandırabilen bir bölgesel uluslararası kuruluştur. Sınır güvenliğini sağlamak ve ortaya çıkabilecek sorunları çözmek amacı ile bir araya gelen Teşkilat üyesi ülkeler, başlangıçta; Kazakistan, Rusya. Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Tacikistan ve Kırgızistan'ın katılımı ile bir oluşuma yönelmişlerdir. Özbekistan'ın da Teşkilata üye olması ile ortak çıkarları çerçevesinde güvenlik konusundan ekonomik sorunlara kadar bir ortak platformda bir araya gelmeyi başaramışlardır.

f. NATO'nun Doğuya doğru genişleyerek 26 üyeli bir İttifak olması ve 20 ülkeyi Barış İçin Ortaklık Projesi kapsamında içine alması; Şanghay İşbirliği Teşkilatı'nın önemini daha da artırmıştır.

*KAYNAK: TASAM/ Yayın Tarihi : 21.06.2011